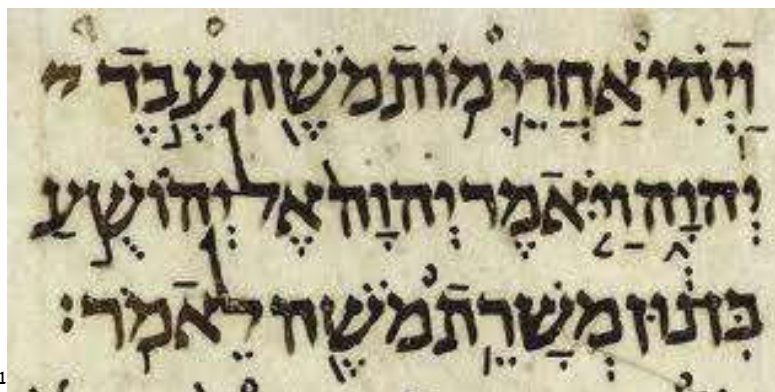

מדריך קצר לטעמי המקרא

פרק מתוך הספר "שיר השירים – וידויו של משיח"

מאת אריה נפתלי

כל הזכויות שמורות © 2013

סקירה

טעמי המקרא, הנקראים גם פשוט "הטעמים", הם מערך של סימנים שממלאים מספר תפקידים: הם מפסקים כל פסוק שבתנ"ך באופן פרטני; הם מראים לנו אילו הברות להדגיש בכל מילה – גם הדגש העיקרי וגם הדגש המשני; הם מראים את הכח היחסי של כל מילה בפסוק; הם אפילו קובעים את הניקוד. יתר על כן, הם הופכים את המקרא למוסיקה.

למרות שיש דמיון מסוים בין מערך הטעמים לבין מערך סימני הפיסוק שבשימוש ברוב השפות המודרניות, הדמיון קלוש משלוש סיבות: אל"ף, לכל מילה בתנ"ך יש טעם, לפעמים שניים,² ואילו בשפות המודרניות רק מילים מסוימות מקבלות סימני פיסוק במשפט נתון. בי"ת, בפיסוק מודרני הסימן נופל בין המילים, ואילו הטעמים נופלים על המילים עצמן. וגימ"ל, במערכת הטעמים אין מקבילים לסימנים רבים כגון סימן שאלה, סימן קריאה, מרכאות (של ציטוט), סוגריים וכ"ו. מצד שני,

¹ מתוך "כתר ארם צובא", אחד התנ"כים הקדומים שבנמצא (המאה ה-10). כמו "כתב-יד לנינגרד" (קהיר, שנת 1008) ו"כתב-יד קהיר" (קהיר, שנת 895) יש בו גם ניקוד וגם טעמי המקרא.

² לפעמים קבוצות מילים מוקפות (מחוברות עם מקף/מקפים) מקבלות רק טעם אחד.

בשיטה המודרנית אין את מאות הדקויות של הַדְגָּשׁ, חיבור וחלוקה, מתח והרפיה שיש במערך הטעמים. המקביל הישיר היחיד בין שתי השיטות הוא **סוּף פְּסוּק / נקודה**.

לחלק מהטעמים יש שמות שונים בקהילות שונות. עם זאת, הסמלים והתפקידים שלהם זהים. אני בחרתי להשתמש בשמות הנפוצים ביותר במסורת האשכנזית.

למערך טעמי המקרא יש תחביר משלו, ולכל טעם יש מקבץ כללים הקובעים איפה בפסוק הוא יכול ולא יכול להופיע. התחביר הזה כל כך עקבי שגיליתי רק שש חריגות בכל התורה (שיש בה כ-80,000 מילים; בכל המקרים השרה **פְּשֻׁטָא** קודמת לטעם מאותה דרגה או דרגה נחותה) ואף לא חריגה אחת בשאר ספרי התנ"ך שבדקתי: שיר השירים, רות, אסתר, יהושע, שמואל א' ו-ב' ומלכים א' ו-ב'. כל טעם מסמל מנגינה קצרה ייחודית שמשתנה לפי תרבות ואירוע; לא רק שהמנגינה לפסוק נתון משתנה ממקום למקום, אלא בקהילות מסוימות הקריאה לשבת שונה מאותה קריאה ביום טוב. יש גם מערכים שונים של מנגינות לקריאת התורה, להפטרה, למגילת אסתר, למגילת איכה, ולמגילות שנקראות בשלוש הרגלים (רות, קהלת ושיר השירים).

המערך הזה נמצא ב-21 מתוך 24 ספרי התנ"ך. בספרים איוב, משלי ותהילים יש מערך מקביל עם פחות אלמנטים הנקרא "טעמי אמ"ת".

השימוש בטעמים בשיר השירים

בכתיבת שיר השירים שלמה המלך הגדיל להשתמש בטעמים בצורה אומנותית באמצעות שימוש שקול בטעמים הפחות נפוצים ויותר מלודיים. פחות נפוצים, כי רק 5 מתוך 24 האצילים (המלך **סוּף פְּסוּק**, המלכה **אֶתְנַחְתָּא**, הנסיכה **טְפָחָא**, הנסיך **זְקַף קָטָן** והשרה **פְּשֻׁטָא**) מהווים 78% מכלל האצילים בתנ"ך³ והיחס עוד יותר גבוה בשה"ש – 85%. יותר מלודיים, כי התפקיד העיקרי של טעמים אלו הוא הרמוני, כלומר הכנת והשלמת קדנצות. **טְפָחָא** תמיד קודמת ל-**סוּף פְּסוּק** וגם ל-

³ על סמך "הקונקורדנציה לטעמי הקרא בתנ"ך העברי" מאת גיימס פרייס

אֶתְנַחֵא (אלא אם כן הם האציל היחיד בפסוקית) ויחד יוצרים את הקדנצות החזקות ביותר של כמעט כל פסוק,⁴ כאשר **פִּשְׁטָא** בד"כ קודמת ל-**זְקַרְ קְטָן** ויחד יוצרים את הקדנצה השניה בעוצמתה שגם מופיעה ברוב הפסוקים. כך שכאשר מופיע טעם פחות נפוץ ויותר מלודי האפקט יותר עוצמתי בהשוואה. יתר על כן, שלמה נמנע לגמרי מהשימוש במשוררים המלודיים מאד **פְּזָר**, **תְּלִישָׁא גְדוּלָה** ו-**קְרַנִי פְּרָה** והנסיכה הסופר-מלודית **שְׁלִשְׁתָּא** א.

לדוגמה, בשלושה הפסוקים הראשונים של שה"ש מופיעים רק חמשת האצילים הנ"ל (עם משרתיהם). בפסוק ד', כאשר השולמית קוראת "הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרְיוֹ..." שזהו רגע המתח הראשון בשיר, המילים מודגשות ע"י שני טעמים חדשים: המשורר **נְרָשׁ** עם המשרתת שלו **קְדִמָא**, שיחד יוצרים פרזה מוסיקלית דרמטית הנקראת גם "עולה ויורד" ואחריהם השר **רְבִיעֵ** כך שהכח המוסיקלי של המנגינה משקפת את הכח המילולי של המילים. שלמה המלך השתמש בטכניקה זאת לאורך השיר וכך יצר אפקט יצירתי ועדין, כפי שאפשר לשמוע בבירור בהקלטה שלי (או בכל ביצוע רגיש של השיר).

לשם השוואה, במגילת אסתר יש 12 **לְנֶרְמִיָה** א, 11 **נְרָשׁ**, 5 **נְרָשִׁים**, 5 **פְּזָר**, 6 **תְּלִישָׁא גְדוּלָה**, 2 **סְגוּלָה**, 5 **זְקַרְ גְדוּלָה** ו-6 **תְּלִישָׁא קְטָנָה**, וזאת בשני הפרקים הראשונים בלבד!

סוגי הטעמים - אצילים, משרתים ותחומים⁵

הטעמים מתחלקים לשתי קטגוריות עיקריות: אצילים (שנקראים גם "מלכים") ומשרתים. האצילים מצביעים על הפסקה בסוף כל פסוק, פרזה או פסוקית, ואילו המשרתים אינם מפסיקים והם באים אך ורק לשרת את האצילים. המשרת תמיד

⁴ סוף-פסוק מופיע בסוף כל פסוק; אתנחתא מופיעה ב-90% מכלל הפסוקים

⁵ ישנן שיטות שונות לקריאת שמות הדרגות השונות; זוהי המקיפה ביותר וגם היחידה שמתחייבת למגדר הטעמים, כמו שכתב בעל המסורה הטברייני אהרון בן משה בן אשר בספרו "דקדוקי הטעמים": "שנים עשר שמות הטעמים, זכרים ונקבות להם." (פרק ט"ז שורה א')

קודם לאציל אותו הוא משרת. כל טעם אציל יחד עם המשרת או משרתים שלו מהווה יחידה מוסיקלית ומילולית אחת שנקרא תחום. מכאן ואילך כשנדבר על אציל אנחנו מתכוונים לכל התחום של אותו אציל.

האצילים מתחלקים לארבע קטגוריות לפי "כח" – בסדר יורד: **מלך ומלכה**, **נסיכים** ו**נסיכות**, **שרים ושרות**, **משוררים ומשוררות** (ר' טבלה למטה). למשרתים אין "כח" משלהם. קשה להצביע על מהות ה"כח" הזה; ההגדרה הכללית היא משך או כמות ההפסק שעל הקורא לציין אחרי כל מילה נתונה, בדומה לפסיק, נקודה-ופסיק, מקף או נקודה שבפסוק המודרני. היינו מצפים שזה ישתקף במורכבות או משך המנגינה של כל טעם אבל אין זה נכון; אין מִתְאָם מובהק בין דרגת הטעם למורכבות או משך המנגינה שלו. דוגמה טובה – המשוררים נקראים כך על שם מנגינותיהם היותר מורכבות וארוכות למרות דרגם הנחות. במונחים מוסיקליים (שזו בטח הדרך הכי טובה להסביר את זה על כל פנים): ככל שהטעם חזק יותר, כך הקדנצה – תחושת המתח והשחרור הכללית – חזקה יותר. וזה מה שמעניק למערכת הטעמים את האוניברסליות שלה; תחושת המתח והשחרור חיונית לדרמה של המוסיקה על כל סוגיה.

עוזרים

בנוסף ישנם שלושה "עוזרים" שאין להם ערך מוסיקלי אלא עוזרים לקורא לקרוא ולהבין את המקרא, והם:

פֶּסֶק | חוצץ בין מילים כפולות, בין מילים שהקורא עלול לקרוא ללא הפסק ביניהן, ובין אחת מכינויי ה' למילה צמודה אם הקירבה ביניהם אינה הולמת.

מְקַף - המקף הידוע לנו שיוצר מילים מורכבות.

מְחַתֵּג קו אנכי מתחת לאות עם הטעמה (הדגשה) משנית.

תחביר הטעמים - מבנה הפסוק

התחביר הבסיסי של מערך הטעמים הוא: **משורר** < **שר** < **נסיך** < **מלך** (בלי קשר למגדר; מגדר אינו משפיע על מהות הטעם). כל אחד יכול להתלוות ע"י משרת או משרתים לפי תכונותיו הפרטניות, וזה לא משפיע על התחביר. במילים אחרות, **משורר** לא יכול לבוא מיד לפני **נסיך** או **מלך**. **שר** לא יכול לבוא מיד לפני **מלך**. יכולים לבוא מספר **משוררים**, **שרים** או **נסיכים** ברצף לפני שעוברים לדרגה הבאה. **נסיך** (למעט ה**נסיכה טַפְּחָא**, שתמיד קודמת ל**מלכה** או ל**מלך**) ו**מלך** "מאפס" את הפסוק, כלומר, התבנית יכולה להתחיל מההתחלה אחרי **נסיך** או **מלך**. לא בכל פסוק מופיע **משורר**; בחלק אין **שר**; ובמעט פסוקים אין **נסיך**. תמיד יש **מלך**. יש רק חריגה אחת מכל הכללים הללו: השר **רְבִיעַ** יכול לבוא רק לפני **משורר** או **שר** אחר.

ה**מלך סוּף פְּסוּק** מופיע בסוף כל פסוק. רוב הפסוקים מתחלקים לשתי פסוקיות (לפי תוכן, לא אורך), ע"י המלכה **אֶתְנַחְתָּא**. ה**נסיכה טַפְּחָא** תמיד באה לפני המלך והמלכה, אלא אם כן הם מלווים את המילה הראשונה בפסוקית. לכן בכל פסוק יכולים להיות רק **סוּף פְּסוּק** אחד, **אֶתְנַחְתָּא** אחת, ועד שתי **טַפְּחָא**.

רוב הטעמים יכולים להופיע מספר פעמים בפסוק נתון; אלה שיכולים להופיע רק פעם אחת הם: המלך **סוּף פְּסוּק**, המלכה **אֶתְנַחְתָּא**, ה**נסיכה שְׁלִשְׁלָת** | וה**נסיך סְנוּל**.

השרה **פְּשְׁטָא** וה**נסיך סְנוּל** מופיעים רק בחצי הראשון של הפסוק, כלומר, לפני **אֶתְנַחְתָּא**. ה**נסיכה שְׁלִשְׁלָת** | מופיעה רק בראש פסוק.

משרתים

רוב המשרתים משרתים מבחר של אצילים; חלק משרתים רק אחד או שניים. במקרה של חלק מהם, טעם משרת אחר חוצץ בינם לבין הטעם האציל:

המשרת **יְרַח בֶּן-יוֹמוֹ** משרת אך ורק את המשוררת **קְרִי פְּרָה**

המשרת **מְהַפֵּךְ** משרת אך ורק את השרה **פְּשְׁטָא**

המשרתת דִּרְנָא משרתת רק את השר תְּבִיר ואת השר רְבִיעַ עם המשרת החוצץ
מִנְחָת ביניהם

המשרתת מִרְכָּא כְּפִילָה משרתת אך ורק את הנסיכה טְפָחָא

אחרי המשרתת הִלְיָשָׂא קְטִנָּה תמיד תבוא המשרתת קְדָמָא

מלווים

טעמים אצילים מסוימים "מלווים" טעמים אחרים באותה דרגה או מעליהם בדרגה
אחת:

אחרי המשורר לְגַרְמִיָּה | יבוא עוד לְגַרְמִיָּה |, המשורר פְּזָר או השר רְבִיעַ

לפני הנסיך סְגוּלָּה תמיד תבוא השרה זְרָקָא

אחרי השרה פְּשָׁטָא והשר יְתִיב תמיד יבוא או עוד פְּשָׁטָא או יְתִיב או הנסיך

זְקָר קְטָן

אחרי השר תְּבִיר תמיד תבוא הנסיכה טְפָחָא

אחרי הנסיכה טְפָחָא תמיד תבוא המלכה אֶתְנַחְתָּא או המלך סוּף פְּסוּק

תאומים ותאומות

יש שלושה זוגות של טעמים "תאומים", כלומר ששניהם ממלאים אותו תפקיד
ואחד יבוא במקום השני לפי תכונות המילה המוטעמת, והם:

זְקָר קְטָן / זְקָר גְּדוֹל

פְּשָׁטָא / יְתִיב

גְּרֵשׁ / גְּרֵשִׁים

תחביר הטעמים - מבנה התחום

לכל טעם אציל (מפסיק) יש את התחום שלו, שכולל אותו ואת המשרת או משרתים
שלו אם יש. בעמודה "תחום" רשומים כל הצירופים החוקיים לפי תחביר הטעמים.

אם שם המשרת מופיע בתוך סוגריים מרובעים כגון: [מרכא], המשרת אופציונלי, כלומר הטעם האציל יכול להופיע עם או בלי המשרת.

אם יש סדרה של משרתים בתוך סוגריים מרובעים, כולם אופציונליים ויכולים להופיע רק לפי הסדר הרשום. לוכסן בין שמות של שני טעמים מצביע על מצב של א/או, כלומר או הטעם האחד או האחר יכול לבוא במקום הנתון.

מספר בסוגריים מעוגלים מצביע על המספר של אותו טעם משרת שיכול לבוא ברצף לפני הטעם הבא.

דוגמה:

[1-3] מונח [תלישא-קטנה] [מונח/קדמא] [מהפך/מרכא] **פשטא**

הצירופים האפשריים לתחום הטעם **פשטא** הם:

פשטא, מרכא **פשטא**, מהפך **פשטא**, קדמא מרכא **פשטא**, קדמא מהפך **פשטא**, מונח מרכא **פשטא**, מונח מהפך **פשטא**, תלישא-קטנה קדמא מרכא **פשטא**, תלישא-קטנה קדמא מהפך **פשטא**, תלישא-קטנה מונח מרכא **פשטא**, תלישא-קטנה מונח מהפך **פשטא**, מונח תלישא-קטנה קדמא מרכא **פשטא**, מונח תלישא-קטנה קדמא מהפך **פשטא**, מונח מונח מרכא **פשטא**, מונח מונח מהפך **פשטא**, מונח מונח תלישא-קטנה קדמא מרכא **פשטא**, מונח מונח תלישא-קטנה קדמא מהפך **פשטא**, מונח מונח מונח מרכא **פשטא**, מונח מונח מונח תלישא-קטנה קדמא מרכא **פשטא**, מונח מונח מונח תלישא-קטנה קדמא מהפך **פשטא**.

יוצא שלתחום של הטעם **פשטא** יש 24 צירופים אפשריים.

העמודה "טעמים קודמים" מראה את הטעמים האצילים שיכולים לבוא לפני הטעם הנתון. העמודה "טעמים עוקבים" מראה את הטעמים האצילים שיכולים לבוא אחרי הטעם הנתון.

לגבי הטעמים המשרתים, עמודת התחום מתייחס לאצילים ומשרתיהם שהטעם המשרת יכול לשרת. לפעמים יש משרת אחד או יותר שחוצץ בינו לבין הטעם האציל ולפעמים אין.

להלן טבלה של הטעמים. אלה שלא מופיעים בשה"ש מסומנים ע"י כוכבית. סידרתי את הטעמים לפי צבעים, כאשר הכהים בכל דרגה הם "זכרים" והבהירים הן "נקבות". הטעמים מסודרים לפי שכיחותם בסדר יורד בתוך כל דרגה.

דרגת הטעם	שם הטעם	פירוש השם	שמות אחרים	תחום	טעמים קודמים	טעמים עוקבים
מלך ומלכה						
המלך	סוף פֿסוק	סוף פסוק	סילוק	[מרקא] סוף פסוק	טפּהא אתנחא	אין
המלכה	אַתְנַחְתָּא	הפסקה	אתנח	[1-2] מונח] אתנחא	טפּהא	סוף פסוק טפּהא זקף קטן זקף גדול כל שר למעט זרקא כל משורר
נסיכים ונסיכות						
הנסיכה	טפּהא	טפח		[מרקא] טפּהא	אתנחא זקף גדול זקף קטן סגול תביר	סוף פסוק אתנחא
הנסיך	זקף קטן	זקוף		[1-2] מונח] זקף קטן	אתנחא, זקף גדול/ זקף קטן (עד 3) טפּהא כל שר כל משורר פשטא־יתוב	זקף גדול/ זקף קטן (עד 3) טפּהא כל שר כל משורר
הנסיך	זקף גדול	זקוף	זקפא	זקף גדול	אתנחא	זקף גדול

זִקְף קטן (עד 3) טפחא כל שר כל משורר	זִקְף גדול/זִקְף קטן (עד 3) סגול					
זִקְף קטן זִקְף גדול כל שר למעט זרקא כל משורר (מופיע רק בצלע הראשון של הפסוק)	זרקא	סגול (אחרי זרקא בלבד), (1-2) מונח סגול	סגולתא, שרי, קבלא	אשכול	סגול*	הנסיך
יְתִיב, פשטא רביע גרש	אין	שלשלת ו	רתק, מרעם, מרעיס, מרעיד	שלשלת	שלשלת ו *	הנסיכה
						שרים ושרות
זִקְף קטן פשטא יְתִיב רביע (עד 2)	אתנחתא כל נסיך למעט טפחא פשטא יְתִיב (עד 2) רביע כל משורר למעט לגרמיה ו	[1-3] מונח] [תלישא-קטנה] [מונח/קדמא] [מהפך/מרקא] פשטא		פושטת	פשטא	השרה
כל שר למעט רביע גרש גרשים תלישא גדולה	אתנחתא כל נסיך למעט טפחא פשטא גרש גרשים לגרמיה ו	[מונח] [דרגא] [מונח] רביע	רביעי	רבע, רובץ	רביע	השר
תביר (עד 2) טפחא	אתנחתא זִקְף גדול/ זִקְף קטן סגול תביר (עד 2), רביע כל משורר למעט לגרמיה ו	[מונח] [תלישא-קטנה] [קדמא/מונח] [מרקא/דרגא] תביר	תברא	שבור	תביר	השר
זִקְף קטן פשטא יְתִיב (עד 2)	אתנחתא כל נסיך למעט טפחא	יְתִיב		יושב	יְתִיב	השר

	פּשטאַ/יִתִּיב (עד 2) רביע כל משורר למעט לגנרמיה ו					
השרה	זרְקאַ צִינור, מקלעת	צִינור	[מונח] [תלישא-קטנה] [מונח/קדמא] [מרכא/מונח] זרְקאַ	סגול זרְקאַ (עד 3) (מופיעה רק בצלע הראשון של הפסוק)	זקף קטן/ זקף גדול זרְקאַ (עד 3), רביע כל משורר למעט לגנרמיה ו	
משוררים ומשוררות						
המשורר	גְרֵשׁ דוחף	גריש, טרם, אזלא	גְרֵשׁ, מונח/קדמא גְרֵשׁ, תלישא-קטנה קדמא גְרֵשׁ, גְרֵשׁ (1-3) מונח תלישא-קטנה קדמא גְרֵשׁ	כל שר תְּלִישָׁא גדולה, לגנרמיה ו	אתנחתא כל נסיך למעט טפחא רביע תְּלִישָׁא גדולה, פֹּזֵר	
המשורר	גְרֵשִׁים דוחף	שני גרישין, טרסא	[מונח] גְרֵשִׁים	כל שר תְּלִישָׁא גדולה, לגנרמיה ו	אתנחתא כל נסיך למעט טפחא רביע תְּלִישָׁא גדולה, פֹּזֵר	
המשוררת	תְּלִישָׁא גְרוּלָה * תלוש	תלשא	[מונח] תְּלִישָׁא גְרוּלָה (1-5)	כל שר למעט רביע גְרֵשׁ גְרֵשִׁים	אתנחתא זקף גדול זקף קטן סגול רביע פֹּזֵר, גְרֵשׁ גְרֵשִׁים	
המשורר	(מנח) לְגַנְרַמְיָהּ ו לבדו		[קדמא] [מרכא] לגנרמיה ו	רביע, לגנרמיה ו פֹּזֵר	אתנחתא זקף גדול זקף קטן סגול רביע גְרֵשׁ, גְרֵשִׁים לגנרמיה ו	

המשורר	פֹּזֵר *	פזר	פזרא	(1-6) מונח פֹּזֵר	אתנחתא זָקַף גדול זָקַף קטן סגֹל לגרמיה ו פֹּזֵר (עד 8)	תביר פשטא / יתיב כל משורר
המשוררת	קִרְנֵי פֶּרֶה *	קרני פרה	פזר גדול, גלגל			
משרתים ומשרתות				משרת את :		
המשרתת	מִרְכָּא	הארכה	מאריך, מארכא	סוף פסוק טפחא זרקא פשטא תביר לגרמיה ו		
המשרת	מוֹנַח	מונח	שופר, שופר הולך	אתנחתא, מונח אתנחתא, סגֹל, מונח סגֹל, זָקַף קטן, מונח זָקַף קטן, רביע, דרגא מונח רביע, זרקא, מרכא/מונח זרקא, תלישא-קטנה מונח/קדמא מרכא/מונח זרקא, מהפך/מרכא פשטא, (עד 3) תלישא-קטנה מהפך/מרכא פשטא, מרכא/דרגא תביר, תלישא-קטנה מרכא/דרגא תביר, פֹּזֵר, מונח פֹּזֵר, (עד 5) תלישא גדולה, לגרמיה ו, גֵּרֶשׁ, (עד 3) תלישא-קטנה קדמא גֵּרֶשׁ, גֵּרֶשִׁים		
המשרת	מִהַפֵּךְ	מהפך	מהופך, שופר הפוך, שופר מהופך	פשטא		
המשרתת	קִדְמָא	קדם	אזלא	מהפך פשטא מרכא פשטא דרגא תביר מרכא תביר מרכא/מונח זרקא,		

		נָרֵשׁ				
המשרתת	דְּרַגָּא	מדרגה	שישלא			
המשרתת	הַלְיִשָּׂא קְטַנְדָּה	תלוש	תילשא, תרצא, תרסא			
המשרתת	מַרְכָּא כְּפוּלָה *	הארכה כפולה	תרי טעמי, תרי חוטרין			
המשרתת	מְאִילָא *	נטויה				
המשרתת	יָרַח בְּנֵי-יּוֹם יּוֹמוֹ *	ירח בן-יום	גלגל, עגלה			
עוזר	פְּסִיק	מפסיק				
עוזר	מְקַר-	מקור				
עוזר	מְתַג	מתג	גְעִיָּא			